

A FAMILY STORY OF PETROUSSENKO IN BULGARIA

Valentin Petroussenko

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria, petrus@uni-plovdiv.bg

Abstract: In view of current dramatic events in Ukraine, this is a short family story of wars, revolution and refugees from the beginning of XX century but now it seems again very eloquent. It speaks not about nationalisms, rather it emphasizes the importance of both – intercultural roots and mutual respect among the people.

Keywords: Ukraine, refugees, intercultural roots

СЕМЕЙНАТА ИСТОРИЯ НА РОДА ПЕТРУСЕНКО В БЪЛГАРИЯ

Валентин Петрусенко

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, petrus@uni-plovdiv.bg

Резюме: В светлината на сегашните драматични събития в Украйна, това е кратка семейна история за войни, революция и бежанци от началото на XX век, и сега тя изглежда още по-красноречива. Тя говори не за национализъм, а повече подчертава важността, както на интеркултурните корени, така и за взаимното уважение между народите.

Ключови думи: Украйна, бежанци, интеркултурни корени

Фамилното ми име е доста необичайно за България, не е много разпространено и в Украйна, откъдето семантично произлиза. Още от най-ранна детска възраст съм бил тясно свързан с тази странност, която понякога е водила до повече усложнения, понякога неприятности, но най-вече е будила любопитство и водила зад себе си безброй комични грешки в произнасянето и написването ѝ. Без съмнение, името и фамилията са една даденост от родителите и предците. И ако е казано, че родители и родина не избираш, това твърдение е относително, - когато, например, децата са осиновени и израстват в друго семейство. Или когато хората емигрират и преднамерено късат всякакви връзки с родината си. Но това са действия, които водят до дълбоки душевни трансформации и неизбежно с времето дават отражение в самоусещането на личността. Същото е и с личните имена. Има случаи, когато те се променят заради нужда от творчески псевдоним, или поради насмешки на околните заради неблагозвучието им, се сменят дори със съдебно решение.

В повечето случаи възприемаме името и фамилията като даденост и част от нашата идентичност. Това е брънка от дълга родова история и в действителност, рано или късно, човек проявява интерес към корените и предците си, а всяка история – дори и най-обикновена, сама по себе си става предмет на гордост. Това е заложено в хилядолетията история на човечеството, но наистина са необходими сериозни усилия и методичност в проследяването на фамилната генеалогия. За аристокрацията това е било задължително. За страни, изградили се като имигрантски общности – например САЩ, това е предмет на специален интерес, и дори бизнес, като проучването за произхода на и семейната история.

В детството ми, освен сложното произнасяне и писане на фамилията ми, ги имаше обстоятелствата и на специфичното време. Въпросите на околните – защо?, какво? и как? – налагаха да знам поне минимума обяснения за да задоволя любопитството на околните и да пресека повече въпроси. Истината беше една – произходът на дядо ми е бил от общността на белогвардейските имигранти. Това никога не съм криел, и съм благодарен на толерантността и доброжелателността на хората в България. Независимо от съществуващия тогава социалистически строй, мога да твърдя, че поне аз никога не съм изпитвал негативно отношение, в идеологически смисъл, относно произхода ми.

Хората се ограничаваха само с любопитството си, но в България реално никога не е имало лошо отношение към белогвардейските заселници и потомците им. Те наистина са били приети доброжелателно и дори в малки градчета съм срещал оцелели с времето представители на тази общност, като благодушно приемани чужденци. Истината е, че повечето от тях никога не се сляха напълно с българската действителност и устойчиво запазваха различната си идентичност. Помня такъв чудат представител например в Сандански, където в детството ми бях често зимата поради белодробни заболявания. Вече в по-голяма възраст във входа ни в квартал Борово живееше такъв старец – Фотин, с него сме водили дълги разговори. Но другата част от истината касае точно това първо поколение, което след 1944 г. беше поставено в по-различни условия и никога не е било изпускано от зоркото наблюдение на специалните органи.

За съжаление не съм заварил жив дядо ми, тъй като е починал от диабет година преди да се родя. Затова в детството ми липсва този важен дял от възпитанието на паметта. Родителите ми също не бяха много подробни в разказването на семейни истории – все пак при социализма индикацията на белогвардейски произход носеше и известен риск. Вече като студент случайно разбрах, че съм имал досие в „службите“ именно поради този произход. Но честно мога да твърдя, че никога не съм имал контакт с тези „служби“, нито съм имал никакви специални пречки или затруднения в бографията ми.

Разбира се, в старата семейна къща в Княжево се съхраняваха голям брой фотографски снимки, писма и предмети от дядо ми. Баба ми дълго боледуваше, от нея също не научих много. За щастие, голяма част от този семеен архив се запази и дори още не е напълно обработен. Понякога откривам съвсем неподозирани документи за миналото на предците ми.

Истински ренесанс, обаче, настъпи през 90-те години, когато нямаше вече и формалните пречки, а от друга страна се активизира търсенето на изгубените следи в семейните бографии на белогвардейските потомци. Появи се интересът и възможността да се публикуват щрихи от това минало.

Първата от тези публикации бе реализирана на базата на проект на възстановеното „Руско академично общество“ - **«Русское зарубежье в Болгарии: история и современность»**, 2011, последвана от библиографски справочник **„Руска емиграция в България 1878-2006“** от Елка Денева и Сергей Рожков (Библиографски указател НБКМ, РАС, БАН), който включва и по-стари публикации и издания (напр. от проф. Людмил Спасов има няколко книги, посветени на руската емиграция в България). Тук обаче ще фокусираме вниманието повече към публикации, където пряко е споменавано името на дядо ми Иван Петрович Петрусенко от периода на пребиваването му в Царство България, по-късно НР България. Междувременно по инициативата на Методи Панайотов излизат две книги с автентични архивни материали за Балабановата фабрика в с.Бараково (край Кочериново) и за Рилската железница (теснолинейна железница от Кочериново до Рилския манастир). Там дядо ми е работил като железопътен инженер от 1927 до 1932 г. (**Вж. Методи Панайотов - "Ние, децата от Балабановата фабрика", "Рилската железница и Балабановата фабрика"**). В организирания от Методи Панайотов музей на Балабановата хартиена фабрика са запазени документи относно дейността на дядо ми за изграждането на местната транспортна инфраструктура. Но далеч по-интересни са запазените оригинални писма, където дядо ми описва дори провеждането на конкурс „Мис Фабрика“ през септември 1930 г.

През 2012 г. Излиза книгата **„Гражданство и националности в Европа (Citoyennetés et Nationalités en Europe (Citizenship and Nationalities in Europe))“** (eds. Gilles Rouet, Jan Koper), Bruylant, Bruxelles, 2012), където в статията **“Changes of the Legal Status of `Apatrites` During the Interwar Period”** описвам по-подробно емигрантският статут на дядо ми като част от политиката на Върховния комисариат за бежанците на Обществото на народите и за ролята на т.нар. „нансенови паспорти“. Доста по-пълна картина на присъствието и приноса на руската емиграция в културния живот на София имаме в книгата **„Малката Русия“ на жълтите павета“** от Р.Михнева, К.Грозев и Г.Рупчева (2016), където също е споменат важен шрих от семейната история през призмата на архивни документи от епохата. Едно от последните свидетелства за семейната история на членове на рода Петрусенко имаме споменаването за ролята на моя чичо Светослав Петрусенко в житейската и професионална биография на Никита Лобанов-Ростовски (**Никола Филипов – „Чий шпионин е княз Никита Лобанов-Ростовски?“**, 2019). Впрочем, със Светослав Петрусенко сме най-дейните изследователи на семейната история в посочените публикации, където сериозно внимание е отделено и от страна на колегите му относно приноса на белоемигрантската емиграция в създаването на българската геология (**Платон Чумаченко – „История на геоложката наука в България“**).

Разбира се, списъкът на публикации е доста голям, но в интерес на даденото изследване се спирам основно върху тези, където е споменато присъствието на рода Петрусенко. Както посочих, семейният архив съдържа още доста необработен материал, който непременно трябва да се проучи и сподели за научно и публично ползване като елемент от цялатната картина на присъствието на белоемигрантската емиграция в България. Не бива да се negliжира и въпросът как в рамките на тази многолюдна емигрантска общност да обособим конкретно представителите от украинската народност. Но това е сложен въпрос, засега много малко изследван. Само ориентирането по фамилиите не дава пълното обяснение. Може би квинтесенцията на тази проблематика са думите на дядо ми (предадени ми от моя чичо Светослав Петрусенко), че се чувствал горд като представител на Негово Императорско Величество офицерски корпус, на когото е положил клетва на честта. Тази вяроност към принципите и офицерската дума го довежда до загубата на родината, до трагическите моменти от спасяването на последните бойни части на Доброволната армия на барон П.Н.Врангел през есента на 1920 г., до не по-малко трагичните месеци лагеруване на голото поле край Галиполи и в крайна сметка го отвежда до приятелска и гостоприемна България.

Но, какви са корените, откъде идва този род Петрусенко? По проучване на друг мой чичо, който съставя и своеобразна генеалогия (**фиг.1. Генеалогия на рода Петрусенко**), най-старата достъпна информация е за периода около Кримската война, т.е средата на XIX век. Трудно е да се съди за автентичността на тази генеалогия, но това все пак е една педантично съставена таблица. По допълнителните описания към нея, вероятно най-важният факт е споменаването, че преобладаващият брой предци е бил от т.нар. интелегентно-техническото съсловие – т.е учители, инженери, като цяло – грамотни хора. Такава е съдбата на по-прекия ни прародител – Куприян Петрович Петрусенко, родом от град Грайворон (на 80 км от днешен Белгород, някогашна Слободско-Украинская губерния, по-късно преминаващ от Харьковското наместничество към Курско наместничество) – накратко един район на границата на Русия и бъдеща Украйна. Куприян Петрович е най-големият брат, докато Иван Петрович е най-малкият. По-големите братя отиват да работят на юг, около Краснодар (Северен Кавказ), където работят като управители и счетоводители на голямо имение (икономия), със зароботеното се завръщат в родния край и организират собствено стопанство в Новостроевка, където имат единствената къща с дървен под и ламаринен покрив, Куприян е и най-грамотният в цялата околия. Оприличават го като “каракулски” стопанин (регионално понятие за имотен и усърдно работещ стопанин). По всяка вероятност дядо ми – Иван Петрович рано напуска родното място и учи за железопътен инженер. През 1916 г. е мобилизиран, но впоследствие през Гражданската война попада в плен последователно в ръцете на болшевиките и на бялата армия. Окончателно остава в редиците на последната, без очевидна възможност за избор, което в тогавашните условия е било равносилно да бъде разстрелян. За съжаление не са ми известни неговите политически възгледи, както и цялостния му мироглед. В съхранените писма, той грижливо заобикаля тези теми, но по-скоро е имал типичното мислене на техничар, който се дистанцира от политиката.

Доколкото ни е известно, той успял да поправи двигателя на последния кораб напуснал Крим, където се спасяват последните части на Врангеловата армия. Нищо не е оставил като спомени за Галиполския му престой, освен запазен орден на „галиполийци“. Впрочем, един доста косвен спомен, или запознаване с тази история, е оставила типичната за инженер постъпка на баща ми. Било е в началото на 70-те, когато той ме заведе с брат ми на филма „Бяг“ (филмът на Александър Алов, Владимир Наумов по мотиви от романи на Михаил Булгаков е първата екранизация на точно тази реприза на Врангеловата армия и пресъздава галиполийския ѝ период). За съжаление баща ми също не споделяше много от това минало, подробностите от сюжета осъзнах едва по-късно, за това как съдържанието на филма е съзвучно със съдбата на дядо ми. Това, което успях да издира в запазените писма е кореспонденцията на дядо ми с бъдещата ми баба, като локацията може да се определи в района около Ямбол, където е бил разквартируван техният военен корпус. Беше ми направило впечатление едно писмо на баба ми към „Ваня“, където освен увещания да остане в приятелска и православна България, имаше и изразена тревога. Писмото е било някъде от 1922 г., като в него баба ми предупреждава, че по информация и на други български жени, които си пишат с офицери от белогвардейския корпус, в местната пощенска станция имало служител-комунист, който злостно унищожавал писмата им до адресатите. Но неоспорим факт по архивните документи е, че Иван Петрович е първият белогвардейски офицер получил официално разрешение да се ожени с българска поданичка на Царството (**Снимка 1 – Семейството с двете им първи деца, около 1932 г.**).

По-сетне следва един отруден и доста скромен живот, както на повечето емигранти. Професията на дядо ми продължила като шлосер и техник в българските железници (**Снимка 2 - Документ от работническия синдикат датиран 1937 г.**), като специално трябва да се отбележи приноса му в прокарането на двете теснолинейки – от Саран-бей (днешен Септември) към Велинград и Юндола, и Рилската железница от Кочериново до Рилския манастир (**Снимки 3 - В Рилския манастир; Снимка 4 – На строежа на ж.п. линия в Кочериново**). Тези събития са отразени в различна степен, заедно със снимки, в посочените горе книги, би могло да се издирят и други интересни факти, след като се разчетат запазените му писма. Съответно тук за първи път са приложени факсимилета от различни документи. Доколкото има запазена информация, през 1937 г. Иван Петрович Петрусенко получава гражданство на Царство България със специален указ от цар Борис III (има информация за това в Държавен вестник), а към този момент семейството му има дъщеря и трима сина. Малко след това, обаче, дъщерята трагично загива сгазена от автомобил на улицата, при инцидент загива и най-малкият син, - и след като през 1945 г. се ражда още едно момче, остават 4-ма сина, от които баща ми Павел Иванович е най-големият.

Скоро след това настъпва неочакван обрат, свързан с радикалната политическа промяна в България. С утвърждаването на „народната власт“ през 1947-1948 г. дядо ми, както и синовете, получават съветско гражданство. Т.е. поне бащата се отказва от българско поданство. В семейството ми тези факти не се коментираха и единственото логично обяснение е, вероятно, приемането на по-малкото зло от това

белогвардеецът да бъде репатриран в родината му с всички произлизащи от това последици. (Снимка 5 - **Временното удостоверение от МВР, разрешение за пребиваване в НРБ от 1947 г.**). Преди две години бе издаден пореден сборник от т.нар. „Комисия по досиетата“, засягаща това, как „народната власт“ постоянно е следяла контингентна на старата белогвардейска емиграция, има откъслечна информация и за съществувал тогава сред нея таен съюз с антикомунистическа насоченост. Името на дядо ми обаче не фигурира в тези документи, а и доколкото ми е известно, той е бил съвършено аполитичен и повече посветен на семейството си и професията на железничар. Един интересен детайл, показващ изтънчения дух на старото офицерство и присъща на вродения аристократизъм. След пенсионирането му, дядо ми отглежда рози в градината им в Княжево. Обичал да подарява букет рози на случайно минаващи по улицата жени, - разбира се, съвсем безкористно и без никакви задни мисли. За съжаление умира съвсем ненадейно, от диабет. Но оставя четирима сина, всички те с цената на огромни усилия и труд в гладните години завършват специалности в областта на химията и геологията. Баща ми, Павел Иванович е сред създателите на съвременната химическа индустрия в България, специалист по лакови покрития и антикорозионни покрития, за което му е присъдена Димитровска награда през 1971 г., за времето много заслужено отличие, чиято стойност едва ли девалвира. Следващият по възраст Светослав завършва геохимия и е един от изтъкнатите геолози в България. Дълги години е ръководител на отдела по Минералогия в Природонаучния музей. Петър Петрусенко става известен специалист в областта на охраната на труда към химическата промишленост. Евгени Петрусенко дълги години работи в известното на Балканите предприятие за производство на фотохартия – „Фохар“. За съжаление Петър и Павел вече не са сред живите, - баща ми почива преди три години на възраст 90 години. Децата им и внуците, също са с образование и с интересни професии.

По същество, това е малката група представители на рода Петрусенко, запазили идентичността си зад граница, в България. В известен смисъл, търсачките по интернет показват понякога съфамилници, живеещи в Украйна, но те вероятно са преставители на други родове. Макар че фамилията е доста рядка. Чисто хипотетично, предполагаме да сме имали някакво далечно родство с известната украинска певица Оксана Петрусенко, но нямаме доказателства за това.

Доста любопитен епизод се случва на автора на тези биографични бележки преди около 15 години. Потърси ме младеж с името Николас Петрусенко с характерната френска транскрипция на фамилията. Живеещ в Париж и занимаващ се с компютърни технологии. Скоро след това имах шанс да посетя Париж по линията на научен проект, прекарахме цяла вечер в разговори, после му гостувах в дома. Очевидно беше от трето емигрантско поколение. Обезсърчен от нежеланието на баща му да разкрие семейната история, търсеше контакти с еднофамилци. Успях да говоря по телефона с баща му, но той – роден в Париж през 30-те години, като второ поколение емигрант, - не показва никакво желание да споделя факти от миналото си. В крайна сметка, макар да беше примамливо предположението да сме някакви далечни роднини, не намерихме очевидни факти за това, но намерихме едно хубаво приятелство.

Завършвам само част от тази семейна биография за да акцентирам преди всичко върху странните стечения на обстоятелства в живота на предците ни. Дядо ми успява да възстанови контакти с част от семейството му, остнало в родината. Запазени са свидетелства като писма с най-големия брат в рода им, Куприян Петрович, който го надживява с десетина години. За съжаление никой от тях не успява да постигне среща отново и на живо. Времената бяха сложни, особено в бившия СССР, където белогвардейците завинаги бяха дамгосани. Вероятно, поради подобни опасения, дядо ми е бил доста сдържан и не е проявил инициатива да посети родината си дори и към края на живота си, когато повечето идеологически пречки вече не бяха толкова драстични. Но ние, потомците им, в някаква степен възстановихме тези незрими връзки и успяваме да общуваме с някои по-далечни роднини. Разбира се днес нещата са още по-различни с появата на независима Украйна. Но както споменах по-рано, - съдбата на нашия род Петрусенко е да има корени в тази погранична област между Украйна и Русия, която често в миналото е била обект за промени на административните и държавни граници. Това, в някаква степен, налага отпечатък върху самосъзнанието. Но понеже фамилията е доста характерна и сравнително рядко срещана, би било добре като една бъдеща задача, да се свържа с тези еднофамилци и да потърсим дали нямаме някакви елементи на общо минало.

ЛИТЕРАТУРА

КРДОПБГДСРСБНА, „Държавна сигурност и бялата емиграция в България /1944-1991/“, (2018), т.44, София;

Михнева, Р., Грозев, К., & Рупчева, Г. (2016) „Малката Русия“ на жълтите навета“, София;

Панайотов, М. (2013), „Ние, децата от Балабановата фабрика“, София;

Панайотов, М. (2015) „Рилската железница и Балабановата фабрика“, София;

- Чумаченко, П. (2012) „Български геолози от руски произход“, Списание на българското геологическо дружество, год. 73, кн. 1–3, 2012;
- Филипов, Н. (2019) „Чий шпионин е княз Никита Лобанов-Ростовски?“, София;
- Petroussenko, V. (2012) "*Changes of the Legal Status of `Apatrites` During the Interwar Period*"; in "Citoyennetés et Nationalités en Europe (Citizenship and Nationalities in Europe)" (eds. Gilles Rouet, Jan Koper), Bruylant, Bruxelles).